

DIGITÁLIS KÖNYVTÁRAK EURÓPÁBAN – SZERZŐI JOGI SZEMMEL

1. Előszó

Csokonai Vitéz Mihály előbeszédéről alkotott eszméje, miszerint az olvasók szokása, hogy rendszerint kihagyják az előszó olvasását,¹ remélhetőleg ez esetben nem üti fel fejét, mivel előljáróban a jelen cikk témájához illő és nem kevésbé fontos magyar esemény felvázolását választottunk: 2010-ben tizenöt éves évfordulóját ünnepli az Országos Széchényi Könyvtár egyik részlegeként működő Magyar Elektronikus Könyvtár (a továbbiakban: MEK). Ezt a jeles évfordulót azzal teszi még emlékezetesebbé a könyvtár, hogy 15 kortárs magyar író könyvét elérhetővé teszi honlapján az olvasók számára „15 év – 15 könyv” nevű akciójának keretében. Így akár Lőrincz L. László: A kicsik vagy Nemeskürty István: Requiem egy hadseregért című műve is szabadon elérhető a MEK honlapjáról, és akár otthonról is olvasható. Ezek a művek most először érhetőek el digitális formátumban, köszönhetően az íróknak, akik odaajándékozták egy-egy művüket az olvasók legnagyobb örömeire a MEK-nek.² Dr. Kokas Károly, a MEK Egyesület elnökségi tagja ebben az eseményben a háromezer éves könyvtári uralom megszűnését, egy másik terjesztő média, az elektronikus könyvtár színre lépését és a szerzők, kiadók, könyvtárak egymásra találását látta.³ Nagy eredmény ez a magyar digitális könyvtári életben, azonban sokaknak ez a szám talán túlzottan szerénynek tűnhet.

De ha megvizsgáljuk Európa legnagyobb digitális könyvtárának, az Europeanának a virtuális könyvespolcait, hasonló eredményre jutunk: ezeket a „polcokat” főleg már köztulajdonban lévő művek népesítik be.⁴ S hogy miért van ez így? Miért hiányoznak a XX. századi alkotások a digitális könyvtárakból? Eddig több érv is elhangzott, de mind közül a legnyomósabb indoknak, nehezítő körülménynek a pénzügyi problémák mellett a szerzői jog látszik, amely a közhiedelemben olyan téves gondolatokat is támasztott, miszerint csak olyan műveket érdemes felvenni a digitális könyvtárak gyűjteményébe, amelyeknek a védelmi ideje már lejárt.

¹ Utalás *Csokonai Vitéz Mihály*: Dorotya, vagyis a dámák diadalma a fárságon című művére – „Elöljáró beszédje az előbeszédnek: Közönséges dolog az authoroknál, előljáró beszédet írni, de még közönsége-sebb az olvasóknál azt soha el nem olvasni.”; <http://mek.oszk.hu/00600/00635/00635.htm> p. 1.

² <http://mek.oszk.hu/html/15.html>.

³ Születésnap ajándék a Magyar Elektronikus Könyvtárnak; <http://mek.oszk.hu/html/irattar/sajto/2010/100930f.htm>.

⁴ Az európai digitális könyvtár állománya megkétszereződött, a webes tartalmakra vonatkozó szerzői jogi védelem közösségi rendezetlensége miatt mégis hiányos; <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/1257&format=HTML&aged=0&language=HU&guiLanguage=en>.

Valóban igaz: ahogy a hagyományos, úgy a digitális könyvtárak állománya is két részre osztható: egy része olyan művekből áll, melyek védelmi ideje már letelt, az állomány másik részét pedig olyan művek alkotják, melyek még szerzői jogi védelem alatt állnak, vagyis felhasználásuk engedélyhez kötött. Az is igaz, hogy szerzői jogi szempontból az utóbbi művek felhasználása sokkal több nehézséget rejt magában, de azt is látnunk kell, hogy a közkincsbe tartozó művek esetén is jelentkezhetnek egyéb problémák. Ha már a nehézségek kerültek előtérbe, mi a teendője a könyvtáraknak tömeges digitalizálás esetén? Minden jogtulajdonostól egyenként be kell szerezniük az engedélyt, vagy létezik erre hatékonyabb és gyorsabb megoldás is? Még nehezebb a helyzet az ún. *gazdátlan művek*⁵ esetében, melyeknek a szerzői jogi jogosultja nem ismert vagy nem fellelhető, és így engedélyt sem lehet beszerezni tőlük. Milyen sorsra jutnak az *out-of-print*, vagyis a kereskedelmi forgalomból kikerült művek?

Azt, hogy a szerzői jog milyen szerepet vállal a digitális könyvtárak kialakulásában, működésében és a felvázolt kérdések megoldásában, azt a jelen cikk az Európai Unióra szorítkozva, főleg uniós dokumentumokból kiindulva próbálja meg bemutatni. Szó lesz az Europeana, vagyis az Európai Digitális Könyvtár előtti időkről, amikor is különböző uniós szinteken megfogalmazódott az Europeana létrehozásának gondolata. Majd miután létrejött és látogathatóvá vált Európa legnagyobb elektronikus könyvtára, újabb és újabb kihívások merültek fel, melyeket a szerzői jogi szabályozás módosításának, akár új jogintézmények bevezetésének is követnie kell. Az új kihívásokra különböző stratégiák, iránymutatások láttak napvilágot, melyek szerzői jogi szempontból való ismertetése három területen (digitális megőrzés, gazdátlan művek, *out-of-print* művek) keresztül kerül bemutatásra, illusztrálva néhány európai ország már megvalósult vagy éppen kialakulóban lévő gyakorlatával.

Mindezek részletes kifejtése előtt látnunk kell a könyvtárak tevékenységére vonatkozó, alapvető szerzői jogi szabályozást, az értelmezési nehézségeket, melyeknek bemutatására a következő fejezet tesz kísérletet.

2. Szép, új, digitális világ

A digitalizáció ma már talán nem is annyira új jelenség, hiszen a digitális világ már nem csak a vállalatokat, munkahelyeket, hanem a magánszférát is uralja. Nagyon gyakori az eddig csak nyomtatásban olvasható művek elektronikus adathordozóra való másolása digitalizálás útján. Egy másik tipikus jelenség, hogy a művek első megjelenése is nem ritkán már elektronikus formában történik, ezt láthatjuk például az egyre szaporodó elektronikus folyóiratok terjedésében. Maguk a digitalizált információk, művek elektronikusan igen könnyen

⁵ Az ún. „orphan works” az uniós joganyagokban gazdátlan műveknek fordítva jelenik meg, míg a magyar szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) árva műveket említ. Ennek megfelelően jelenik meg a tanulmányban a kétféle szóhasználat.

és gyorsan másolhatóak, köszönhetően azoknak az elektronikus készülékeknek, melyek megfizethető árak miatt ma már majdnem minden háztartásban megtalálhatóak. Gondolhatunk itt magára a számítógépes másolásra, CD-írásra, DVD-készítésre, szkennelésre.⁶

A másik jelenség, ami befolyásolja ezt a meglehetősen dinamikus fejlődő folyamatot: az internet. Az internet segítségével a másodperc törtrésze alatt férhetünk hozzá információk ezreihez, s ezen keresztül ismerkedhetünk meg szerzői jogi védelem alá tartozó művek végtelen sorával. Kérdés, hogy ez szerzői jogilag mennyire legális? Az internetre ugyanis nem vonatkoznak külön szabályok, nem létezik internetes szerzői jogi törvény, ezért a már meglévő szabályozás sémáit kell a könyvtáraknak is alkalmazniuk a digitális, internetes szép új világ felmerülő problémáival szemben is.

2.1. A digitalizáció hatása a könyvtár többszörözési tevékenységére

Amikor a szerző létrehozza alkotását, a mű létrejöttével együtt szerzői jogai is keletkeznek, melyek személyhez fűződő és vagyoni jogokból állnak. A szerző művének más személy vagy akár intézmény általi digitalizálása folytán többszörözési folyamat megy végbe, mely során vizsgálendő, hogy a fent említett jogok sérülnek-e, hiszen a többszörözési jog a szerző kizárólagos joga, ami engedély és díjfizetés nélkül csak a szabad felhasználási esetkörök valamelyikének megvalósulása esetén lehetséges.

A könyvtárak a személyhez fűződő jogok sértetlenségére természetesen nagyon ügyelnek, hiszen működésük csak ezen művek által tartható fenn. Azonban mégis láthatunk precedenst arra, hogy a könyvtárak megsértik elektronikus többszörözés útján a személyhez fűződő jogokat. Ez a sérelem oly módon következhet be, ha például a másolatok igen gyenge minőségűek lesznek, vagy magán a másolaton a könyvtár feltünteteti a saját logóját, és ezáltal módosítja magát a művet, de tömörítés folytán is sérülhet a mű minősége. Az eredetihez képest az is súlyos módosítást jelent, ha a szöveget élőbbé, felhasználóbarátabbá teszi a könyvtár hipertextuális megoldásokkal.⁷ Ezek a tevékenységek a szerző személyhez fűződő jogai közül a mű egységéhez, integritásához fűződő részjogosítványainak sérelmével járhatnak, és a nem vagyoni kártérítés szabályainak alkalmazására vezethetnek egy esetleges perben.

A vagyoni jogok a szerző művének bármilyen felhasználását, hasznosítását tükrözik, ide tartozik a többszörözésnek minősíthető digitalizálás is, ami a szerző kizárólagos engedélyezési joga alá tartozik. Ez alól a törvény a szabad felhasználás keretében még tehet kivételt.

⁶ Moldován István: A szerzői jog elmélete és az elektronikus könyvtár gyakorlata; http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1705&issue_id=21.

⁷ Tóth Péter Benjamin: A digitalizálás és a digitális közzététel szerzői jogi vonatkozásai; <http://www.artisjus.hu/opencms/export/download/aszerzoijogrol/digitalizalas.pdf>, p.3.

Itt szükséges megemlíteni a könyvtárakra többszörözés tekintetében fennálló szabad felhasználási esetet és azt az irányelvet, mely e téren harmonizálta az uniós országok szerzői jogi kivételrendszerét a kizárólagos jogok online környezethez való igazítása mellett. Az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelv (a továbbiakban: Infosoc-irányelv) összesen 21 kivételt⁸ tartalmaz a szerző kizárólagos jogai alól, azonban ezek közül csak egy kivétel van, melynek bevezetése kötelező volt a tagállamok számára. Ez nagyfokú rugalmasságot adott ezen a téren a tagállamoknak, így eltérő szabályozások születtek, melyek a többszörözési jog alóli kivétel kapcsán is nehézséget okozhatnak.⁹ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság szerint is ez a rendszer akadályozza azoknak a kivételeknek a valódi harmonizációját, „amelyek a digitális korszak folyamatosan fejlődő technológiai eszközeit használó tudásalapú gazdaságban is jogosnak minősíthetők.”¹⁰ Bizonyos fokú harmonizáció mégiscsak létrejött, hiszen a tagállamok nem vezethetnek be az irányelvben foglalt kivételeken kívül egyéb szabad felhasználási eseteket,¹¹ bár ez sem teljesen egyértelmű, hiszen a tagállamok kisebb jelentőségű kivételeket a felsoroltakon kívül is tehetnek, melyek már szerepelnek törvényeikben.¹²

Az Infosoc-irányelv szerint a tagállamok kivételt tehetnek a nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak által végzett egyes többszörözési cselekmények tekintetében, amelyek természetesen sem közvetve, sem közvetlenül nem irányulhatnak kereskedelmi vagy gazdasági célra.¹³ Ezt a szabályt a háromlépcsős teszttel¹⁴ együtt értelmezve (meghatározott esetre kell vonatkoznia a kivételnek, nem lehet sérelmes a mű rendes felhasználása számára, és indokolatlanul nem károsíthatja a szerző jogos érdekeit) a tagállamok által meghatározott kivétel

⁸ Eredetileg kilenc kivétel került volna be a tervezetbe, de a lista egyre gyarapodott, mivel a tagállamok felismerték, hogy szabályozásuk az engedmények tekintetében igen eltérő, ennek következtében az egyezkedések végül ahhoz vezettek, hogy csak akkor voltak hajlandók egymás felé engedményeket tenni, ha az országukban alkalmazott kivételek is felkerültek a listára. Lásd *Bokor József: Sajtójog*. Booklands 2000 Könyvkiadó Kft., 2003, p. 112.

⁹ Egyes vélemények szerint az irányelv szövege sok helyen átláthatatlan vagy többfajta értelmezésre ad okot, ami jogbizonytalansághoz vezethet; a tagállamok eltérő szabályozásai és az ennek eredményeként kötött kompromisszumok hatják át a szöveget, és azáltal, hogy a végső célt, vagyis a jogharmonizációt nem hogy elősegítene, hanem hátráltatja, akár semmissé is lehetne nyilvánítani. *Bernt Hugenholtz: Why the Copyright Directive is unimportant, and possibly invalid*. E. I. P. R., 2000, II. sz., p. 499–502.

¹⁰ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye. Tárgy: Zöld Könyv – Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban (2009/C 228/08). Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2009. 9.22., p. C/228/52; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:228:0052:0055:HU:PDF>.

¹¹ Zöld Könyv: Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban COM(2008) 466 végleges; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0466:FIN:HU:PDF> p. 5.

¹² Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés o) pont, bővebben lásd *Gyenge Anikó: A szerzői jogok korlátozásának általános szabályai: a háromlépcsős teszt*. Jogtudományi Közlöny, 2006. május, p. 171–184.

¹³ Infosoc-irányelv 5. cikk (2) bekezdés c) pont.

¹⁴ Infosoc-irányelv 5. cikk (5) bekezdés.

csak valamilyen különös esetben hozható létre, és ez a kivétel nem vonatkozhat védett művek online szolgáltatásával összefüggésben megvalósuló felhasználására.¹⁵

A tagállamok azonban eltérően – és sokszor szigorítva az irányelvben meghatározottakat – vezették be a kivételeket és korlátozásokat, így a többszörözés alóli kivétel jogszabályi megalkotása is sok esetben politikai döntés eredménye lett – ezért több kérdés is felmerül a nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak által egyes, szabadon végezhető többszörözések kapcsán.

Ezek közül az egyik a saját példányról való másolás, vagyis jelen esetben a digitalizálás kérdése. Néhány tagállamban¹⁶ ugyanis annyiban szigorúbb a könyvtárak többszörözés alóli kivétele, hogy a könyvtár csak saját gyűjteményében lévő művet többszörözhet. Ez nagyon nehezen értelmezhető az olyan művek tekintetében, melyek a világhálóról mindenki számára elérhetőek. Kérdés, hogy ezeket a műveket tekinthetik-e a könyvtárak saját műveiknek, melyekről szabad felhasználás keretében szabadon készíthetnek másolatot.¹⁷ Az Infosoc-irányelv nem tartalmazza azt a kitéfelt a könyvtárakról szóló szabad felhasználási esetkörben, hogy az intézményi másolás feltétlenül saját példányról történjen. Ebben az értelmezésben a szabály azt is lehetővé teszi, hogy akár a könyvtárközi kölcsönzés útján a könyvtárhoz került műveket is szabadon digitalizálhatja az intézmény. Ami még nagyobb kérdés, hogy illegális forrásból letöltött művek szabadon archiválhatók-e? Ha a válasz igen, akkor ezzel megnyílna a könyvtárak számára a lehetőség arra, hogy létrejöhessen egyfajta átjárás a legális és az illegális gyűjtemények között. Ez ugyan praktikussági szempontból igen célravezető lenne: nem kellene ugyanazt a művet kétszer digitalizálni, és ezáltal a könyvtárak erre fordított pénzeszközei másra lennének használhatók, ami pedig nagy előnyt, könnyebbséget jelentene a látogatóknak. Így olyan művek is hozzáférhetővé válhatnának, amelyek esetleg meg sem találhatók a könyvtár állományában.

Mindennek gátat szabhat a háromlépcsős teszt, amelyet – ahogy a fentiekben is említésre került – mindig a kivétellel együtt kell értelmezni, s az annak való megfelelés követelmény. Hazánkban a Szerzői Jogi Szakértő Testület a magáncélú másolás esetében fejtette ki, hogy az illegális forrásból szerzett művekről készült másolat elkészítését a törvény konkrétan nem tiltja, de a háromlépcsős tesztnek azonban nem feleltethető meg, és ezért

¹⁵ Infosoc-irányelv Preambulum „40) A tagállamok egyes nem kereskedelmi céllal működő intézmények (a nyilvánosság számára hozzáférhető könyvtárak és hasonló feladatot ellátó intézmények, így például az archívumok) javára kivételt, illetve korlátozást állapíthatnak meg. Ezt azonban a többszörözési jog körébe tartozó különös esetekre kell korlátozni. E kivétel, illetve korlátozás nem vonatkozhat a védelem alatt álló művek és más teljesítmények on-line szolgáltatásával összefüggésben megvalósuló felhasználásra.”

¹⁶ Magyarországon 2009. február elsejétől került ki a szabályozásból a „saját példány kritérium” a 2008. évi CXII. törvénynek köszönhetően az Sztj.-ből. A könyvtárak a módosításig többek között saját példányról archiválásként tudományos célra vagy a nyilvános könyvtári ellátás céljára készíthettek másolatot.

¹⁷ Tóth Péter Benjamin: A könyvtárak új szerepben – szerzői jogi szemmel; http://www.artisjus.hu/opencms/export/download/aszerzoijogrol/konyvtarak_uj_szerepben.pdf p. 6.

törvényellenes.¹⁸ Ez az érvelés állhatna szemben egy esetleges illegális forrásból származó mű könyvtári digitalizációjával szemben is. Ebben az esetben a könyvtár ugyan érvelhetne azzal, hogy a művet nem öncélúan másolta le, hanem a kultúra megőrzése, közvetítése érdekében. Kérdés, hogy ez az érvelés megállná-e a helyét a háromlépcsős teszt és a szabályok kiterjesztő értelmezésének tiltásával szemben?

Az irányelv szövegéből arra nézve sem lehet pontos következtetéseket levonni, hogy hány másolatot készíthet a könyvtár egy adott műről, és milyen célból. Ami azonban mindenképpen megállapítható, mert erre az irányelv konkrétan utal, hogy online hozzáférhetővé tétel céljából nem lehet a könyvtáraknak szabadon többszörözniük a műveket.¹⁹

Ebből a példából is látható, mennyi jogértelmezési nehézség adódik a könyvtárakra vonatkozó kivételek körében, ezen problémák részletezéséről és megoldásáról az Europeana kapcsán, a digitális megőrzésről szóló 4. pontban még bővebben lesz szó.

2.2. Az elektronikus úton történő hozzáférhetővé tétel, a könyvtárak új típusú műszolgáltatása

A könyvtárak számára nemcsak a fent elemzett archiválás, vagyis megőrzés céljából készülnek az adott műről elektronikus eszközök segítségével a másolt példányok, hanem fontos az a szempont is, hogy ezen művek eljuthassanak a társadalom minél szélesebb köreihez. Ez az esetkör azonban szintén tartalmaz olyan mozzanatokat, melyek már könnyen szerzői jogokat sérthetnek, hiszen a nyilvánossághoz közvetítés is a szerző kizárólagos jogai közé tartozik. A könyvtárak itt is (a tagállami szabályozásba bevezetett) az Infosoc-irányelv adta kivételekkel élhetnek, azonban itt már maga az irányelv szövege sem teljesen egyértelmű. A magyar fordítás szerint az adásvételi vagy felhasználási feltételek alá nem eső, könyvtárak gyűjteményeiben szereplő műveknek, illetve más, védelem alatt álló teljesítményeknek a nyilvánosság egyes tagjai számára közvetítéssel, illetve hozzáférhetővé tétellel kutatás vagy egyéni tanulás céljából történő felhasználása a könyvtár helyiségeiben e célra kijelölt terminálokon szabadon történhet.²⁰ De ez a magyar szabályozásban például már úgy jelenik meg, hogy azokra a művekre kell érteni, ahol a felhasználásra nincs eltérő megállapodás.²¹ A német és az angol szöveg sem fedi teljesen egymást. Egyes vélemények szerint ezen kifejezés alatt olyan műveket kell érteni, melyeket már nem lehet megvásárolni, vagy a felhasználási szerződés valamilyen oknál fogva nem kivitelezhető. Ez a magyarázat is hagy kivétnevelőt

¹⁸ SZJSZT 17/2006. A jogellenes forrásból történő másolás kérdése: „Az eljáró tanács véleménye szerint az vezethető le az előzőekben elemzett nemzetközi, közösségi és hazai szerzői jogi szabályozásból, hogy a jogellenes magáncélú másolás nem megengedett sem szabad felhasználásként, sem pedig a jogdíjigényre való korlátozás alapján.”; http://www.msh.hu/szerzoijog/szjszt/SZJSZT_szakvelemenyei/2006/ELLEN-ORZOTT_PDF/szjszt_szakv_2006_017_REC.pdf p. 19.

¹⁹ Infosoc-irányelv Preambulum (40).

²⁰ Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés n) pont.

²¹ Sztj. 38. § (5) bekezdés.

maga után, mert arra már nem ad választ, hogy mikor lehet kimondani egy műre, hogy már nem vásárolható meg, s ezt mi módon kell bizonyítani? A másik esetben sem ad támpontot, hogy a szerző jogutódjának kutatását meddig és milyen mélyen kell folytatni, hogy utána ki lehessen mondani, hogy a felhasználási szerződést már nem lehet megkötni.²²

A terminálokon kívül történő (például internetes) megjelenítése a műveknek, ami tulajdonképpen a digitális könyvtárak lényege, ahogy már említésre került, nem tartozhat a korlátozások és kivételek körébe a könyvtárak szempontjából sem, az ehhez szükséges engedélyt magától a szerzői jogi jogosulttól kell beszerezni.

3. Az Európai Unió céljai az Europeanával és a tagállami digitális könyvtárakkal kapcsolatban

Az Európa digitális könyvtárának létrehozására indult kezdeményezés 2005 áprilisára nyúlik vissza, amikor hat állam- és kormányfő a Tanács elnökségének és a Bizottságnak címzett levelében támogatását fejezte ki egy digitális európai könyvtár létrehozásával kapcsolatban.²³ A cél az volt, hogy Európa kulturális és tudományos öröksége elérhető legyen online környezetben is, gyorsan, egyszerűen és érdeklődést felkeltően. Így Európa legnagyobb digitális könyvtárának felállítására kapcsán előkerültek azok a kérdések és esetleges válaszok, amelyek az Europeana és a tagállami digitális könyvtárak létrehozását is akadályozták vagy megnehezítették, hiszen az új intézmény tagállami digitális könyvtárak, múzeumok, köz- és magánintézmények állományainak összekapcsolásaként jött létre.²⁴ Az Europeana 2008 novemberében nyitotta meg virtuális kapuját az internetes látogatók előtt, és jelenleg 6 millió mű található meg a honlapján. A következő sorok sokat elárulnak ezen digitális formában működő intézmény jelentőségéről: „a cseh diákok kedvükre böngészhetnek a British Library anyagai között anélkül, hogy ezért Londonba kellene utazniuk, az ír műkedvelők pedig a Louvre előtti sorban állást elkerülve csodálhatják meg a Mona Lisát” – idézi Viviane Redinget, az EU információs társadalomért és médiaügyekért felelős biztosát egy cikk az Europeana megnyílását követően.²⁵

A gyűjtemény kétségtelenül egyedülálló, és egy kattintással elérhető több mint 6 millió könyv, dokumentum, festmény és más alkotás. Az Európai Unió tagállamainak több mint ezer könyvtárából és múzeumából vagy egyéb kulturális intézményéből kerültek ki a digitalizált példányok. Sokan az Europeanát az Európai Unió szimbólumaként emlegetik: a tudás

²² Tóth Péter Benjamin: i. m. (16) p. 10.

²³ A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – i2010 : digitális könyvtárak COM/2005/0465 végleges; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0465:HU:NOT>.

²⁴ <http://www.neumann-haz.hu/hu/projektek/europeana>.

²⁵ Készülöben az európai digitális könyvtár; http://www.sg.hu/cikkek/62005/keszuloben_az_europai_digitalis_konyvtar.

szabad áramlását jelenti, határok nélkül az országok között.²⁶ Az Európai Bizottság elnöke, José Manuel Barroso szerint „az Europeana nem pusztán könyvtár, hanem sokkal inkább valódi hajtóerő, amely a XXI. századi európaiakat arra készíti, hogy példaképként tekintsenek innovatív elődeik, mint például a reneszánsz kor nagyjainak kreativitására.” Azt, hogy óriási az igény egy ilyen könyvtárra, az is mutatja, hogy a szerverek nem tudtak megbírkózni a kezdeti rohammal, és további szerverekre volt szükség, hogy az igényeket kielégítsék.

Az Europeana állományát jelenleg főként olyan művek alkotják, melyeknek a védelmi ideje lejárt, vagyis a közkincs részét képezik. Azonban most a könyvtár legfőbb kihívása az, hogy szerzői jogi védelem alatt álló művek is megjelenjenek az állományában, természetesen az alkotók szerzői jogainak tiszteletben tartásával. El kellene kerülni egy „XX. századi űr” kialakulását, mely szerint az 1900-as évek szerzői alkotása közül csak igen kevés lenne elérhető. Ez tagállami szinten csak az intézmények és a jogtulajdonos együttműködésével küszöbölhető ki, ehhez továbbra is szükség van európai iránymutatásokra, hogy ez nemzeti szinten is egységes módon meg tudjon valósulni.²⁷

3.1. A kezdetek – a problémás területek felismerése

A Bizottság 2005-ben egy, az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának szóló közleményében²⁸ felvázolta a fő lépéseket, elemeket, célokat és elgondolásokat, amelyek egy virtuális könyvtár felállítása mögött meghúzódhatnak. Meghatározta a digitális könyvtár fogalmát, amely szerint a digitális könyvtár a nyilvánosság számára hozzáférhető digitális tartalmak rendezett gyűjteménye. Állománya alapulhat digitalizált anyagokon, vagyis olyan műveken, amelyek fizikai formában jöttek létre, és elektronikus formájukat a digitalizálási eljárással nyerték el, de tartalmazhatnak eleve digitális formában létrejött műveket is. A digitális könyvtárak funkcionalitását abban látja, hogy a digitális tartalmakat átláthatóan rendezi és elérhetővé teszi.

A művek és a hozzájuk kapcsolódó problémakörök két részre bontása már ebben a dokumentumban is megjelenik: *a)* a még szerzői jogi védelemben részesülő művek körére (a védelmi idő még nem telt le), ahol a felhasználáshoz szükséges a szerzői jogi jogosult engedélye, *b)* a köztulajdonba tartozó, szabadon felhasználható művek körére (ahol a védelmi idő már letelt). A közleményben ezért a hangsúlyt a kevésbé problémás, szabadon felhasználható, közkincsbe tartozó művekre helyezik, azonban ez azt a sajnálatos tényt fogja eredményezni, hogy a legújabb művek (tulajdonképpen itt az egész XX. század műtermésé-

²⁶ http://www.sg.hu/cikkek/64088/megnyilt_az_europai_digitalis_konyvtar.

²⁷ A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Europeana: a fejlesztés következő szakasza COM/2009/0440 végleges; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0440:HU:NOT>.

²⁸ I. m. (23).

vel számolhatunk) kimaradnak az Európai Digitális Könyvtár állományából, hiszen az Unió tagállamaiban a védelmi idő a szerző halálától számított 70 éves periódust öleli át.

A szerzői jogi védelmet már nem élvező művek esetében is felmerültek problémák, mint például az, hogy ha maga a mű már nem is védett, de a különböző kiadások egy-egy változatát vagy annak egyes elemeit még védheti a szerzői jog, gondolhatunk egy új borítólapra, új előszóra vagy akár a tipográfiával kapcsolatos jogokra.

Ebből láthatjuk, hogy a fent említett mindkét kategória tartogat szerzői jogi kihívásokat, melyeket a digitális könyvtárnak meg kell tudnia oldani.

A művek szerzői jogi státuszának megállapítása szintén kihívás elé állítja a könyvtárakat. Az, hogy ki egy mű szerzői jogi jogosultja, vagyis egy engedélyköteles felhasználás esetében ki jogosult a könyvtárnak engedélyt adni, sokszor nagyobb pénzbeli és időbeli áldozatot követel, mint az, hogy digitális formátumúvá alakítsák és interneten hozzáférhetővé tegyék a műveket, ezért ennek az egyszerűsítése és hatékonyabbá tétele elengedhetetlen.

A közlemény a digitális másolatok készítését is problémásnak találja. A Bizottság felismeri, hogy a problémák elég mélyen, az Infosoc-irányelv „Korlátozások és kivételek” című fejezetében gyökereznek. Ahogy az már említésre került, a felsorolás nem kötelező erejű, az egyes tagállamok a katalógusból válogathattak, így nagyon eltér egyes országok kivételi köre, ami megnehezíti a digitalizálás folyamatát. A jogi kihívások között azonban a többszörözésen kívül a digitalizált példány felhasználásának korlátozott lehetőségét is megemlítették.

A jogi kihívások egyrészt a felvetődő problémákból azonosan adódnak mind az Európai Unió, mind a tagállamok szintjén, azonban a másik nagy problémát egy ilyen határokon átívelő kezdeményezésnél az okozza, hogy a tagállamok eltérő szabályozást alkalmaznak számos területen. Ilyen terület lehet például a digitális anyagok köteles példányainak kérdése és az azokkal kapcsolatos másolásvédelmi technológiai intézkedések.

A következő fontos lépés 2006. augusztus 24-én következett be, amikor elfogadásra került a Bizottság ajánlása a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről (a továbbiakban: digitalizálási ajánlás)²⁹ az i2010 kezdeményezés részeként, amelynek fő törekvése, hogy az információs technológia felhasználásával gazdasági növekedést, munkahelyteremtést és az életminőség növelését érje el.

Az ajánlás felhívja a figyelmet a szerzői és szomszédos jogok tiszteltetésére. Ösztönzi a tagállamokat a digitális anyagok mind szélesebb körben történő hozzáférhetővé tételére. Az átfedések és következetlenségek elkerülése végett szükségesnek tartja a tagállamok összehangolt munkáját, engedélyezési mechanizmusok közös kidolgozását. Szorgalmazza

²⁹ A Bizottság Ajánlása ... a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről {SEC(2006) 1075}{SEC(2006) 1076}; http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/recommendation/comm_recomm/hu.pdf.

olyan áttekintések létrehozatalát, melyekben szerepelnek a már digitalizált vagy digitalizálni tervezett művek – szintén az átfedések elkerülése végett.

3.2. A szerzői jogi problémák főbb témaköreinek meghatározása és az ezzel kapcsolatos dokumentumok bemutatása

A szerzői jogi kihívások összegyűjtésével, másrészt az arra adott megoldások kidolgozásával a magas szintű szakértői csoport (High Level Expert Group) szerzői jogi alcsoportja (Copyright Subgroup) lett megbízva, mely végleges jelentésében³⁰ három nagy témakör köré csoportosítva járja körül azokat a szerzői jogi problémákat, melyek gátolhatják egy digitális könyvtár létrejöttét és tartalommal való megtöltését. Ez a három elsőbbséget élvező téma a következő: a tartalom digitális megőrzése (beleértve az ún. web-harvestinget vagyis webszüretelést, más néven webarchiválást), a gazdátlan művek és a kereskedelmi forgalomból kikerült művek problémaköre.

A digitális megőrzés területén számos, tagállami szinten bevezetendő intézkedést javasol, természetesen a hatályos európai szabályozással összhangban. E területre tartozik a digitális többszörözés, melynek egy másolatra való korlátozását kellene feloldani úgy, hogy egy adott műről korlátlan számú digitális másolat készülhessen szigorúan megőrzési célból.

Az árva művekkel kapcsolatban minden tagállamnak javasolja, hogy dolgozzon ki megoldási tervet, de a lényeg, hogy ezek a megoldások közös alapvetésekre, elvekre épüljenek, beleértve azokat az útmutatásokat, melyek a szerzői jogi jogtulajdonosok felkutatásához szükségesek, és ha a jogtulajdonosok keresése alapos volt, akkor ezt a keresést egy másik államban is fontos, hogy elismerjék.

A kereskedelmi forgalomban már nem kapható művek esetében azt kellene elérni, hogy ha egyszer digitalizálásra kerülnek, akkor utána már széles körben hozzáférhetővé váljanak, ennek érdekében került kidolgozásra a felhasználási szerződések két modellje, az egyik a biztonságos belső hálózatokon történő felhasználásra vonatkozik, a másik pedig a nyílt hálózatokon történő felhasználást segíti elő.

A jelentés az utóbbi két területen a felhasználás megkönnyítése céljából adatbázisok, szerzői jogi információkkal rendelkező központok felállítását javasolja.

Még az Europeana megnyitása előtt az Európai Bizottság kiadott egy Zöld könyvet a „Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban”³¹ címmel, melyben a fentiekben részletezett problémák is említésre kerülnek. A Zöld könyv nemcsak megoldást keresett a problémákra, hanem olyan

³⁰ Final Report on Digital Preservation, Orphan Works, and Out-of-Print Works, 04/06/08; http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/hleg/reports/copyright/copyright_subgroup_final_report_26508-clean171.pdf.

³¹ Zöld könyv. Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban, COM (2008) 466 végleges; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0466:FIN:HU:PDF>.

konkrét kérdésekkel is előállt, melyek a tudás és a kultúra terjesztése szempontjából lényeges problémákat a korlátozások és kivételek esetleges újragondolásával hozták kapcsolatba. Mérlegelendőnek tekintette és megvizsgálta, hogy ezek a kivételek összhangban vannak-e a gyorsan változó, új technikákat hasznosító és használó környezettel, vagy esetleg módosításuk, fejlesztésük indokolt-e. A Bizottság ezekről a kérdésekről nyilvános konzultációt kezdeményezett, hogy megismerje az érdekelt felek nézeteit, esetleges megoldási javaslatait. A 372 hozzászólás, mint ahogy azt jóslani lehetett, két álláspont körül alakult ki, a kulturális intézmények természetesen több szabadságot, a kivételek körének bővítését szerették volna. A könyvtárak szerint vannak a kivételek között is fontosabbak, és szorgalmaznák a közérdekből történő felhasználást, a tudáshoz való hozzáférést megkönnyítő kivételek bevezetését. A jogosultak, a kiadók pedig az engedélyezési modellekben látnák továbbra is a megoldást, szerintük ez hatékonyan működik, a kivételek bővítésével gazdasági téren nehezebb helyzetbe kerülnének (csökkenne a bevételük), és a jogosulatlan előnyyszerzés kerülne előtérbe. A konzultáció eredményeit felhasználva ezért a már elemzett területeken további lépések megtétele szükséges. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (a továbbiakban: EGSZB) is véleményezte a Zöld könyvet.³²

Az ezt követő lépésekről a Bizottság közleményében³³ adott tájékoztatást, melyben az Europeanával és a digitális könyvtárakkal kapcsolatos további teendőkről, fejlesztésekről van szó. Ennek a dokumentumnak a szerzői jogi vonulata azt vizsgálta, hogy az Europeana állománya milyen módszerekkel bővíthető tovább.

3.3. Alapelvek

A szerzői jogi munkacsoport elsősorban meghatározta azokat az alapvető elveket, melyeket minden esetben követni kell. Az elveket a „két szembenálló fél”, vagyis a szerzői jogi jogosultak és a szerzői műveket felhasználó intézmények köré csoportosítva alkották meg. A jogtulajdonosok érdekeit azzal akarják szolgálni, hogy a tagállamoknak minden esetben figyelni kell arra, hogy a szerzők jogai ne sérüljenek, és itt nemcsak a vagyoni jogokról van szó, hanem a személyhez fűződő jogok tiszteletben tartását is megkövetelik. Fontos, hogy jogszerűen, a jogosultak engedélyével vagy ha az adott országban van törvényi kivétel, akkor annak a keretein belül legyenek a művek a könyvtárak helyiségeiben elérhetővé téve, az online hozzáférhetővé tétel pedig csak a jogosultak engedélyével történhet.

Az intézmények szempontjából kiemelkedően fontos, hogy biztosan tudják, hogy amit és ahogyan felhasználnak, azt jogszerűen teszik, vagyis egyfajta jogbiztonságot kell biztosí-

³² Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye. Tárgy: Zöld könyv – Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban (2009/C 228/08).

³³ Europeana: a fejlesztés következő szakasza COM(2009) 440 végleges; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0440:FIN:HU:PDF>.

tani számukra, hisz fentebb is láthattuk, hogy egy jogszabálynak sokféle értelmezése lehet. Hangsúlyozandó, hogy a hozzáférés a művekhez nemcsak az intézmény helyiségeiben, hanem online keretek között is megvalósuljon. Fontos, hogy a „hagyományos” úton létrejött művek esetében a széles körű digitalizációhoz, míg az eleve csak digitális formátumban létrejött vagy akár a jogosultak által digitalizált verziókhoz is megszerezhető legyen a felhasználási engedély.³⁴

A fenti alapelvekből is látszik, hogy a digitalizálás hatékonyságának és minél több műre való kiterjesztésének elérése mellett az unió is törekszik arra, hogy a könyvtárak szabad felhasználásai és a szerzők kizárólagos jogai közti kényes egyensúlyt megőrizze. Fontos, hogy a szerzők a digitális korban is törvény által biztosítva érezzék saját jogaikat, hiszen a szerzői jognak alapvető feladata, hogy biztosítsa a kreativitás fenntartását és fejlesztését, s ehhez elengedhetetlenül szükség van arra, hogy a szerzők befektetései megtérüljenek, munkájukért ők is megfelelő díjazásban részesüljenek.³⁵ A könyvtárak a tudomány, a tudományos kutatások, az oktatás, a művelődés, a művészetek szolgálatában állnak, és a digitális könyvtáraknak is a kultúra határokon átívelő terjesztése lenne a fő feladatuk, azonban „a könyvtár ... csak azt az értéket képes közvetíteni, ami létrejött”,³⁶ tehát az egyensúly fenntartása ezen intézmények szempontjából is nélkülözhetetlen.

A munkacsoport az Europeana létrehozásának kapcsán ezen alapelvek mentén próbálja megoldani a digitalizálás során felmerülő kérdéseket, és gyakorlati szemszögből, minden érdekelttel egyeztetve akarja megtalálni a legideálisabb megoldásokat, ezért sokszor próbál meríteni a már bevált tagállami gyakorlatból is. Kiemelten fontosnak tartja a szöveges nyomtatott műveket, azonban figyelmet fordít a fényképeszeti alkotásokra, az audiovizuális és a zeneművekre is.

A következőkben ezen alapelvekre is figyelemmel tekintjük át a főbb szerzői jogi problémákat és az arra válaszul néhány tagállamban kialakult megoldást.

4. A digitális megőrzés

A szerzői jogi alcsoport kijelentette, hogy a digitális megőrzés számos mű tekintetében az egyetlen módja annak, hogy a művek a későbbi generációk számára is öröklődjenek.

Ahogy korábban már említettük, az Infosoc-irányelvből következően a többszörözés kizárólagos joga alól egyes tagállamokban ha általánosságban nem is, de van olyan kivétel, amely alapján a könyvtáraknak megőrzés céljából egy digitális példányt lehet készíteni a még védelem alatt álló szerzői műről. Azonban a megőrzés terén sokszor ez a jog túl kevésnek bizonyulhat, hiszen a megőrzéshez akár több formátumváltásra is szükség van (a

³⁴ I. m. (30), p. 6.

³⁵ I. m. (31), p. 4.

³⁶ *Tóth Péter Benjamin*: i. m. (17) p. 2.

hardverek és a számítógépes programok gyors változása miatt), és a mai digitális hordozókon lévő anyagok pedig még rövidebb ideig tudják megőrizni a tartalmakat a hordozók korlátozott élettartama miatt, ezért egy mű megőrzése folyamatos többszörözést és formaváltást igényel.³⁷ A csoport a digitalizáció elősegítése érdekében azt javasolja, hogy azon tagállamokban, ahol szabad felhasználásként ez a lehetőség biztosított, ott ne csak egy példány készülhessen, hanem megőrzési célra több, akár meg nem határozott számú másolat előállítását tegyék lehetővé. Természetesen ezek a lehetőségek csak abban az esetben állhatnak fenn, ha ténylegesen, szigorúan véve is digitális megőrzésről van szó: vagyis a művek semmilyen formában nem érhetőek már el a piacon. Az alcsoport munkájában hivatkozott az ajánlatban foglalt nézetre, mely szerint egyszer kell digitalizálni, és utána a felhasználást széles körben megvalósítani. Ennek megvalósítása a duplikációk elkerülésén kívül azonban azt is eredményezné, hogy a felhasználás szabadon történne a digitalizációt követően, és ezért a hangsúly, mivel így a másodlagos felhasználás kiüresedne, az első felhasználásra kerülne. Így, ha a digitalizálás következtében máris szabadon lenne elérhető egy mű, sem az alkotók, sem a kiadók nem lennének ösztönözve az alkotásra, ami elég erősen megbontaná az egyensúlyt. Ezért a munkacsoport csak kifejezetten a megőrzés céljából veszi figyelembe ezt a fajta javaslatot. Fontos kiemelni, hogy a munkacsoport azt sem engedné meg, hogy a könyvtárak többszörözése által létrejött művek az állomány növelésére szolgáljanak.³⁸

Mint már említésre került, a könyvtárak nem rendelkeznek a többszörözés kizárólagos joga alól általános kivétellel, tehát ha például online hozzáférhetővé akarják tenni állományukat, akkor a többszörözéshez és a nyilvánosságához közvetítéshez is be kell szerezni a jogosultaktól a szükséges engedélyeket. A könyvtárak itt több problémáról is beszámoltak: a jogviszonyok nem tisztáztak, sok esetben a kiadók nem jogosultak a digitalizásra engedélyt adni, a jogosultak felderítése költséges, további problémák pedig a kiadatlan művekkel kapcsolatban jelentkeznek.

A Zöld könyv a problémák áthidalása érdekében olyan fontos kérdéseket tett fel, mint hogy szükség van-e az előbb említett kivételek tisztázására, engedélyezési rendszerek kialakítására, a kivételek átalakítására, ezekre eltérő válaszok születtek a könyvkiadói és könyvtári oldalról.³⁹

A könyvkiadók és jogosultak az előzetes engedélyezési rendszerben látják a megoldást, szerintük a kivételeknek a digitalizációt érintő kibővítése tisztességtelen versenyt és indokolatlan előnyt jelentene a könyvtárak számára, tehát ők újabb megoldással nemigen álltak elő, a jelenlegi rendszert támogatják. Azt a kivételt, amely a könyvtárak nyilvánosságához való

³⁷ Egyesek szerint az is megkérdőjelezhető, hogy a digitális hordozók migrációja miatt történő másolás, vagyis más formátumba történő konvertálás beleértendő-e a szerzői jogi többszörözés kategóriájába. *Adrian Brown: Archiving websites.* Facet Publishing, 2006, p. 149.

³⁸ I. m. (30), p. 7–8.

³⁹ I. m. (31), p. 7., p. 12.

közvetítését a könyvtár területén lévő terminálokon teszi csak lehetővé, ésszerűnek tartják, mert egy ennél bővebb kivétel esetén már tartaniuk kellene a „digitális kiszivárgástól”.⁴⁰

A Bizottság ebből a konzultációból kiindulva a továbbiakban egyszerű és költségghatékony jogviszony-tisztázási rendszerek kidolgozását és bevezetését irányozta elő. Tisztázandónak látja a tömeges digitalizálási jog meghatározását és megvizsgálását, valamint egy esetleges kötelező kivétel létrehozását.

Az EGSZB szintén a korlátozások és kivételek intézményében látja az elsődleges problémát, miszerint azok a tagállamok számára nem kötelezően bevezetendő szabályok, ezért nem valósult meg a harmonizáció ezen a téren, és ez külön problémát okoz a könyvtárakra vonatkozóan is. A tagállamokban, ahol a digitalizálással, az online nyilvánosságához közvetítéssel kapcsolatban túlzottan meg vannak szigorítva a kivételek alkalmazási körei, a háromlépcsős szabály rugalmasabb értelmezését javasolja e szigorítás feloldásaként, a szerzőknek pedig átalánykompenzáció bevezetését szorgalmazza. Ajánlja, hogy a „kivételek esetei közé sorolják a legsérülékenyebb, illetve a legritkább művek megőrzését, valamint a tanulók és diákok számára ajánlott művek jegyzékén szereplő műveket, tekintettel arra, hogy az alapoktatás és a továbbképzés nemzeti érdekű területnek minősíthető. A másolatok számát nem egy konkrét számban határoznák meg, hanem a felhasználói kör nagyságát figyelembe véve, tehát könyvtár esetében akár három másolat is készíthető (helyben használatra, kölcsönadva más intézménynek és digitálisan).

A nyilvánosságához közvetítés esetében pedig garanciák bevezetése szükséges arra nézve, hogy a végfelhasználók nem terjesztik majd a műveket. Felvet egy szintén megfontolandó ötletet, a kutatási és oktatási célból történő online kölcsönzés lehetőségét.

A könyvtárak a digitalizálással kapcsolatban nemcsak szerzői jogi, hanem pénzügyi gondokkal is küszködnek, és a költséges digitalizálást ezen intézmények helyett nem ritkán magáncégek végzik el. A Google is kötött európai könyvtárakkal (pl. Oxford) olyan szerződéseket, melyek alapján a szerzői jogi védelem alól már kikerült műveket digitalizálja. Azonban több dokumentum is felhívja ezzel kapcsolatban a figyelmet arra, hogy az így digitalizált művek esetében fontos, hogy továbbra is köztulajdonban maradjanak.

Szerzői jogi szempontból a legtöbb országban a digitalizálónak (akár könyvtár, akár magánvállalat) nem is keletkeznek ezzel a művelettel külön jogai, hiszen a digitalizálással nem jön létre egyéni, eredeti jelleggel bíró új mű, azonban léteznek olyan tagállamok, ahol más szemlélet uralkodik, ezért előfordulhat, hogy a digitalizált műveket csak díjfizetés ellenében lehet letölteni a könyvtár honlapjáról vagy a kizárólagos felhasználási szerződés alapján a magánvállalat honlapjáról.

A digitalizáció által felvetett problémákra a duplikációk elkerülése végett a már digitalizált anyagokról készült nyilvántartások is megoldásul szolgálhatnak, a tagállamok nagy

⁴⁰ A Bizottság Közleménye. Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban, COM(2009)532 végleges.

része el is kezdte kialakítani ezeket a bázisokat, azonban ezek szisztemetikus használata még nem mindenhol valósult meg.⁴¹

Fontos szólni a hozzáférhetővé tételről is, hiszen a digitalizálás nem egyedüli célja az anyagok megőrzése, hanem kívánatos lenne azok minél szélesebb körben való elérhetővé tétele. A Bizottság megoldást lát a még védelem alatt álló műveknek az Europeanában való hozzáférhetővé tételére például linkek elhelyezésével a könyvtár honlapján, melyekre rákattintva majd elvezetnének a szerzői jogi jogosultak oldalára, ahol a jogtulajdonosok eldönthetnék, hogy művükbe milyen mélyen engednének betekintést: a tartalomjegyzékhez, pár fejezethez vagy akár az egész műhöz.⁴²

4.1. *Web-harvesting*

A digitális megőrzés természetesen nemcsak az analóg formában létező szerzői műveknél fontos, hanem a már eredetileg digitális formában létrejött műveknél is. A digitálisan létrejött anyagok nagy része az interneten keletkezik, de ezek összegyűjtése külön feladat. Új technikát fejlesztettek ki az internetes művek köteles példányainak megőrzésére, ez az ún. web-harvesting, vagyis „webes szüretelés”. Ez annyiban különbözik az analóg művek kötelespéldány-szolgáltatásától,⁴³ hogy ebben az esetben az intézmény nem csak fogadja a művek köteles példányait, hanem az intézmény maga aktív gyűjtést végez.⁴⁴ Sokakban felmerülhet a kérdés, hogy miért szükséges a webet archiválni, mikor az folyton gyarapszik, egy nap körülbelül 7 millió új oldal jön létre. A válasz: azért, mert a gyarapodás mellett egyben számos oldal és ezáltal szerzői művek sokasága elvész. Szakértői becslések szerint egy oldal átlagos élettartama mindössze 44 nap, és azt is felmérték, hogy az egy évben látogatható oldalaknak a következő évben már csak 44 százaléka hozzáférhető. Ezzel az új technikával azonban nem vesznének el az oldalakkal együtt a kulturális vagy művészeti értékkel bíró tartalmak, hanem ún. webarchívumokban megőrzésre kerülnének és hozzáférhetővé válnának.⁴⁵ Már a digitális ajánlásban is megjelent ezzel az új technikával kapcsolatos

⁴¹ A Bizottság Közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Kattintásnyira az európai kulturális örökségtől. A kulturális anyagok digitalizálása és online elérhetővé tétele, valamint a digitális megőrzés terén az Európai Unióban elért eredmények COM(2008) 513 végleges; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0513:FIN:hu:PDF> p. 4–5.

⁴² Erre a megoldásra kiváló példa a francia Bibliothèque nationale de France, melynek weboldala, a Gallica2, mely linkekkel kapcsolódik a francia kiadók műveivel. In i. m. (33), p. 3.

⁴³ Érdekes megjegyezni, hogy az Infosoc-irányelv, mely a korlátozások és kivételek harmonizációját akarta bevezetni, kijelenti, hogy nem érinti a tagállamok kötelespéldány-szolgáltatásokról szóló követelményeit.

⁴⁴ I. m. (29).

⁴⁵ Beszámoló könyvtárosok szakmai tanulmányútjáról norvég és izlandi könyvtárakban. Könyvtári Levelező/lap, 2009. április; http://epa.oszk.hu/00300/00365/00094/pdf/KLL_EPA00365_2009-04_018-027.pdf p. 22–23.

felhívás, ami a tagállamokat hatékony együttműködésre ösztönzi, és felszólítja őket, hogy törekedjenek arra, hogy a digitális köteles példányokra vonatkozó nemzeti jogszabályokat alkossanak, és azok ne térjenek el különösképpen egymástól.⁴⁶

A szerzői jogi alcsoport azt javasolja a tagállamoknak, hogy a weboldalak archiválása és az annak végrehajtásával kapcsolatos kérdések és problémák mindenképpen kerüljenek előtérbe, hiszen a web folyamatosan változik, gyarapszik és apad, ezért mielőbbi rendelkezések szükségesek, melyekben kijelölik azokat az intézményeket és eljárásokat, melyekkel megvalósítható az internetes tartalom digitális megőrzése. A szerzői és szomszédos jogokkal kapcsolatban azt javasolja, hogy a többszörözési jog fogalmát pontosítsák, és ha már a begyűjtés egyes országokban vagy külföldön megkezdődött, akkor a rá vonatkozó szabályok visszaható hatályával ne akadályozzák meg, hogy ezek megőrzése lehetővé váljon.

A webes tartalommegőrzésre példaként az alábbiakban az Egyesült Királyság szabályozását mutatjuk be.

Az Egyesült Királyságban a 2003-as kötelespéldány-törvény⁴⁷ foglalkozott először a nem nyomtatott anyagok köteles példányaival, melybe már a weboldalak is beletartoztak. A törvény ha pontosan nem is határozza meg a nem nyomtatott anyagok kötelespéldány-szolgáltatását, de felhatalmazó törvény, vagyis meghúzza azokat a határvonalakat, melyeken belül a könyvtárak cselekedhetnek, többszörözhetnek vagy nyilvánossághoz közvetíthetnek, és jogi védelmet is nyújt a kiadóknak szerzői jogi jogsértés esetére.

A törvény végrehajtását tanácsadó testület segíti, melynek egyik albizottsága dolgozta ki a webes archiválás folyamatát. Először csak az ingyen hozzáférhető oldalakat gyűjtötték a könyvtárak a jogtulajdonosok előzetes engedélyének beszerzését követően, az ebből készült archívum mindenki számára elérhető volt. Azonban ez nagyon nagy anyagi és időbeli terhet rótt az intézményekre, ezért az archiválási feladatot végző könyvtárak automatikusan kivételt képeznek a szerzői jogi előírások alól. Ez azonban azzal járt, hogy csak a köteles példányban részesülő könyvtárak által meghatározott, szigorúbb feltételek mellett lesz elérhető a webes archívum.⁴⁸

⁴⁶ I. m. (29).

⁴⁷ Legal Deposit Libraries Act 2003; <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/28/contents>.

⁴⁸ Richard Gibby, Andrew Green : Electronic legal deposit in the United Kingdom c. tanulmányát Viszocsekné Péteri Éva tömörítette; http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:QmfB8a5qpDAJ;www.ki.oszk.hu/kf/e107_plugins/content/content.php%3Fcontent.237+Egyes%C3%BClt+K%C3%A1ly-s%C3%A1lgban+a+2003-as+k%C3%B6telesp%C3%A9ld%C3%A1ny+t%C3%B6rv%C3%A9ny&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu.

5. Gazdátlan művek

A másik nagy témakör, amivel az alcsoport részletesebben foglalkozott, a gazdátlan művek témája.

A fő probléma abban áll, hogy jogszerűen ezeket a műveket nem lehet felhasználni, mert az engedélyhez kötött felhasználások, mint például az Európai Digitális Könyvtárban történő online hozzáférhetővé tétel nem valósulhat meg amiatt, hogy nem fellelhető vagy nem ismert a szerző személye, akitől engedélyt lehetne kérni. Ez általában a szerzői jogosultakra vonatkozó információk hiányának vagy elavultságának következtében történhet meg. Ezt a problémát mielőbb rendezni kell, s ennek alapjait fekteti le a szerzői jogi alcsoport. Ahogy már a digitális megőrzésnél láthattuk, itt is vannak országonként különböző, kialakulófélben lévő megoldások, melyek orvosolni próbálják ezt a problémát, azonban szükség van olyan iránymutató fogalmakra, eljárásokra, melyek az érdekeltek által is elfogadottak, és ezáltal az országok eljárásai is hasonlóak és kölcsönösen elfogadhatóak lesznek.

A gazdátlan művekkel kapcsolatos probléma nagyságának megállapítására 2010 májusában elkészült egy hatástanulmány,⁴⁹ mely műfajokra lebontva számszerűsíti az árva műveket és a jogok tisztázása kapcsán felmerülő költségeket. E tanulmányból kiderül, hogy körülbelül 3 millió gazdátlan mű található Európában, ez a még védelem alatt álló művek 13 százalékát teszi ki. A probléma súlyosságát az is jelzi, hogy egy-egy projekt, mely a jogosultak felderítésére irányul, csupán 5 és 25 százalékos sikert könyvelhet el. Az Egyesült Királyság adataiból az is kiderül, hogy vannak olyan műfajták, például a fényképeszeti alkotások, melyek különösen „hajlamosak” gazdátlanra válni.

Talán a legfontosabb kérdéskör a gazdátlan művek tekintetében, hogy mikortól is mondhatjuk, hogy nem lehet beazonosítani vagy fellelni a jogtulajdonosukat. Ezt egy megfelelően gondos kereséshez (*diligent search*) lehet kötni, mely megfelelőségét az országoknak a jogtulajdonosokkal és a kulturális intézményekkel kell közösen kidolgozniuk. Ebben nagy szerepük lehet a közös jogkezelő szervezeteknek, amelyek a leghatékonyabban tudnak segíteni egy szerző felkutatásában. Európa-szerte olyan adatbázisokra lesz szükség, melyek megkönnyítik a felhasználó keresését, vagy akár a már tudottan gazdátlan művek listáját tartalmazzák. A jogosultak képviselői és a könyvtárak aláírtak egy egyetértési nyilatkozatot⁵⁰ is, mely a gondos keresésről, a felállítandó adatbázisokról és a jogviszonyok tisztázásának mechanizmusairól szól. Fontos lenne, hogy ezek az adatbázisok összekapcsolhatóak legyenek,

⁴⁹ Anna Vupola: Assessment of the Orphan works issue and Costs for Rights Clearance. May 2010; http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/reports_orphan/anna_report.pdf.

⁵⁰ Memorandum of Understanding on Diligent Search Guidelines for Orphan Works; http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/hleg/orphan/mou.pdf.

⁵¹ Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works, jogi információkat és gazdátlan műveket tartalmazó hozzáférhető nyilvántartások. Bővebben lásd.: 7.1. fejezet.

és így létrejön egy európai szintű, sok nyelven elérhető keresőbázis. Annak érdekében, hogy egy ilyen központ létrejön, a munkacsoport ki is dolgozta az alapvető intézkedéseket, és egy projekt is elindult, mely ennek a feladatnak a megvalósítását célozza meg, ez az ún. ARROW-projekt,⁵¹ ebben számos érdek-képviselői szerv és kulturális intézmény is részt vesz. A másik feladata ezeknek a központoknak az lenne, hogy egy eljárás lefolytatásával engedélyt adjanak az árva művek felhasználására.

A kellő gondossággal lefolytatott keresés nagyon képlékeny és sokféleképpen értelmezhető fogalom, ezért ezt elkerülendő bizonyos alapelveknek minden ország szabályozásának meg kell felelnie, mert csak így alakulhat ki az a rendszer, melynek értelmében az országok egy másik országban történt keresést elfogadják, és a határokon átnyúló felhasználáshoz is nagyon fontos a kölcsönös elismerés. Az országokban bevezetett vagy bevezetni tervezett megoldások mindegyikének ugyanazt kell a gazdátlan műveken értenie, tartalmaznia kell útmutatást a gondos kereséssel kapcsolatban, lehetőséget arra, hogy ha a jogosult mégis felbukkan, akkor az engedélyt visszavonják, és a díjazás kérdésében legyen egy meghatározott összeg a jogosult kártalanítására.

A könyvtáraknak a digitalizálás folyamán teljesen bizonyosnak kell lenniük abban, hogy mit kell tenniük árva művek esetében. A felhasználásnak jóhiszeműnek kell lennie, elvárható gondossággal kell eljárni a szerző kilétének vagy hollétének keresése közben, pontosan meg kell határozni a felhasználás módját, és mindennek még a felhasználás előtt kell teljesülnie.

Említésre került, hogy milyen fontos a megelőzés, hogy a most létrejövő művekből ne válhasson gazdátlan mű. Ennek érdekében a munkacsoport szorgalmazza, hogy a szerzői művek adatait fontos megőrizni, elektronikus és egyéb azonosítókkal, a digitális műveket metaadatokkal ellátni, és ebben a kulturális intézmények és a jogtulajdonosok érdek-képviselői szerveinek együttműködésére van szükség.

A gazdátlan művekkel a Zöld könyv is foglalkozik, és megállapítja, hogy melyek a legjellemzőbb műfajtaik, ahol a legtöbb elárvult mű található, ezek pedig fényképek, audiovizuális művek és filmalkotások. Hangsúlyozza a felelősség kérdését, megoldandó problémaként veti fel, hogy a felhasználók ne legyenek felelőssé tehetőek, ha a szerző felbukkan és gyakorolni akarja jogait. Hangsúlyozza, hogy a probléma országokon átívelő volta miatt feltétlenül harmonizált megközelítésre van szükség. A konzultációra bocsátott kérdések között szerepelteti azt a felvetést is, hogy ezt a problémát esetleg az ajánlás túlmenően további közösségi jogi eszköz igénybevételével lehetne megoldani.⁵²

Azonban az intézményi oldalról beérkezett észrevételek szerint a korábban hivatkozott dokumentumok nem tudják elérni céljukat, mert nem kötelező erejűek, másrészt nem fordítanak elegendő figyelmet a tömeges digitalizációra sem. Nem adnak konkrét választ a

⁵² I. m. (31) p. 10–12.

jogsértés elkerülésére, és ezáltal a jogbizonytalanság kérdése sem oldódik meg. Fontosnak tartják, hogy európai szintű jogszabály kerüljön megalkotásra.

A kiadók nem javasolják az árva művek mint új kivételi kör bevezetését a már meglévő korlátozások és kivételek közé, „számukra a legfőbb kérdés annak biztosítása, hogy a meglévő adatbázisok felhasználásával gondos és jóhiszemű keresés valósuljon meg a jogosultak hollétének és személyének kiderítéséhez.”⁵³

Az EGSZB szerint új irányelv nem szükséges a gazdátlan művek területén, hanem inkább a már meglévő irányelv egy különálló, új fejezete foglalkozhatna a kérdéssel. Szerinte a gondos kutatás megkövetelése nagyon fontos, és elvégzése után a gazdátlan művek listáját közzé kellene tenni, és ebben az esetben egy meghatározott ideig még jelentkezhetne a jogosult, de azt követően ez már egy „megfelelő szerzői jogi védelmi rendszerbe tartozna, ha a későbbiekben végül jelentkezne a jogtulajdonos”. Javasolja, hogy az Európai Bizottság meghatározott időnként közzétegye a gazdátlan művekkel foglalkozó intézmények listáját.⁵⁴

A következőkben néhány, a gazdátlan művek problémájára adott tagállami válasz kerül bemutatásra.

5.1. Dánia és Norvégia, a skandináv modell

Dánia az árva művek kérdésének orvoslását a kiterjesztett kollektív szerződés (*extended collective licence*) szerzői jogi törvényben való szabályozásában látta.⁵⁵ A törvény kimondja, hogy a felhasználó kiterjesztett kollektív szerződést köthet egy meghatározott területre olyan szervezettel, mely bizonyos műfajú művek szerzőinek nagy számát képviseli. (Ez nem vonatkozik arra az esetre, ha a szerző megtiltja eme felhasználást, vagyis ez a rendszer önkéntes alapon működik, a szerzőnek lehetősége van kilépni ebből a rendszerből.) Azonban az engedély a törvény által automatikusan kiterjed azoknak a szerzőknek a műveire is, melyek nincsenek képviselve a szervezet által, de nem nyilatkoztak kilépésükről.⁵⁶ Így egy adott kategória összes művébe az olyan művek is beleeshetnek, ahol a jogosult már meghalt vagy ismeretlen. Az egyetlen feltétel az, hogy az engedélyt adó jogkezelő az adott kategóriában jelentős számú jogtulajdonost képviseljen. Ez a módszer a tömeges felhasználást kívánja megkönnyíteni, ennek eredményeként a Norvég Nemzeti Könyvtár (National Library of Norway) 2009 áprilisában aláírt egy felhasználási szerződést ötvenezer Norvégiában ki-

⁵³ A Bizottság Közleménye: Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0532:FIN:HU:HTML>.

⁵⁴ I. m. (32).

⁵⁵ The European Writers' Council on Orphan Works, 26 October 2009; http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-infso/orphanworks/Diocaretz_en.pdf.

⁵⁶ Consolidated Act on Copyright 2010; http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=191420.

⁵⁷ http://www.mcu.es/principal/docs/novedades/2010/2010-04-13_Orphan_works_in_a_Danish_perspective.pdf.

adott, szerzői jogi védelem alatt álló mű online nyilvánossághoz közvetítéséről. Évente 0,56 norvég koronát fizetnek oldalanként a digitális nyilvánossághoz közvetítésért. A szerződés a művek kinyomtatására, letöltésére nem vonatkozik, és a művek csak Norvégia területéről, norvég IP-címekről érhetőek el.⁵⁸

Habár az északi modell igen vonzónak és praktikusnak tűnik, azonban a leendő felhasználónak mégsem tud teljes bizonyosságot nyújtani. Ezt a problémát csak fokozza, hogy azokon a területeken, ahol a gazdátlan művek száma kiemelkedően magas, a közös jogkezelés nem igazán elterjedt, például filmek területén a producerek gyakorta ragaszkodnak saját jogaik egyéni kezeléséhez.⁵⁹

5.2. Magyarország

Magyarország az Unióban az elsők között, 2009-ben vezette be az ún. árva művekről szóló rendelkezéseit nemzeti jogrendszerébe. A szabályozás lényegi pontjai bekerültek a szerzői jogi törvényt módosító szabályok közé és az eljárásról, a törvényi módosítás végrehajtásáról szóló kormányrendeletbe is.⁶⁰ A törvény az árva műveket ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodó szerző alkotásaként definiálta. A hatósági eljárás lefolytatását a Magyar Szabadalmi Hivatal végzi, a kérelmezőnek itt kell benyújtania az árva mű felhasználása iránti kérelmét, és egy sikeres eljárás után a hivatal adja meg a felhasználásra az engedélyt, melynek maximális időtartama öt év, a Magyar Köztársaság területére terjed ki, nem kizárólagos, át nem ruházható, további felhasználási engedély adására és a mű átdolgozására nem jogosít. Az engedély megszerzéséhez szükséges bizonyítani, hogy a felhasználó megtette az adott helyzetben általában elvárható intézkedéseket, de a szerző felkutatása nem járt eredménnyel. A szerzői jogi alcsoportban „diligent search”-ként említett intézkedéseket bizonyítékokkal kell alátámasztani, melyek közül néhányat Az árva mű egyes felhasználásainak engedélyezésére vonatkozó részletes szabályokról szóló 100/2009. Korm. rendelet név szerint is említ. Ilyen például a Magyar Szabadalmi Hivatal önkéntes műnyilvántartásában lefolytatott keresés, a közös jogkezelő szervezetek adatbázisaiban végzett kutatás vagy hirdetés feladása országos napilapban. A tagállami szinten elég magas igazgatási szolgáltatási díjat azonban nem biztos, hogy például a könyvtárak meg tudnák fizetni, ezért két kedvezmény is bekerült a szabályozásba: a nem jövedelemszerzési célú felhasználásra irányuló kérelem

⁵⁸ Edward Nawotka: Will Europe's Three Million Orphan Books Ever Be Digitized? <http://publishingperspectives.com/2010/07/will-europes-three-million-orphan-books-ever-be-digitized/>.

⁵⁹ Stef van Gompel, P. Bert Hugenholtz: The Orphan Works Problem. The Copyright Conundrum of Digitizing Large-Scale Audiovisual Archives, and How to Solve It. The International Journal of Media and Culture, 2010; http://www.ivir.nl/publications/vangompel/the_orphan_works_problem.pdf.

⁶⁰ 1999. évi 76. törvény a szerzői jogról 57/A.–57/D. § és Az árva mű egyes felhasználásainak engedélyezésére vonatkozó részletes szabályokról szóló 100/2009 (V. 8.) Korm. rendelet.

díja megközelítőleg harmada a teljes igazgatási szolgáltatási díjnak, és ebben az esetben a felhasználás díját sem kell letétbe helyezni. A másik kedvezmény, hogy egy kérelemben lehet több felhasználásra is engedélyt kérni, amennyiben a kérelem ugyanazon szerző ugyanazon műtípusba tartozó műveinek azonos felhasználási módjára vonatkozik. Azonban ezek a kedvezmények nem biztos, hogy elegendőek egy könyvtári, tömeges digitalizálás esetében, ezért az intézmények egy meghatározott körére egyéb, speciális szabályok bevezetése megfontolandó.

5.3. *Hollandia*

Hollandia a fentiekől eltérő megoldást választott: a könyvtárak és a szerzői jogi jogosultak megállapodtak egymással. 2009 januárjában a Holland Könyvtári Fórum (Netherlands Library Forum) és a Közös Jogkezelő Szervezetek (Netherlands Association of Organisations for the Collective Management of Intellectual Property Rights) egyes művek digitalizálása tekintetében létrehozta egy, a világon egyedülálló megállapodást. A lényege abban áll, hogy azok a könyvtárak, melyek megfelelnek bizonyos feltételeknek, az állományukba tartozó műveket (és ebbe a körbe az árva művek is beletartoznak) digitális formába átválthatják, és kutatási vagy oktatási célból saját helyiségeiken belül elérhetővé tehetik, és mindezért fizetniük sem kell. Azonban ez csak olyan művekre vonatkozhat, melyek a holland kulturális örökség részét képezik, és kereskedelemben többé nem elérhetők. Ha ezen műveket például interneten keresztül is hozzáférhetővé akarják tenni, akkor azt már csak egy kölcsönösen megállapított összeg fejében tehetik meg. Könnyebbég a könyvtáraknak, hogy a jogtulajdonos utáni kutatást sem nekik kell elvégezni, hanem azt a közös jogkezelők teszik meg. A hollandok azt remélik, hogy ezt a megoldást a többi tagállam is átveszi majd, és így az Europeana állományára is nagy hatással lesz.⁶¹

6. Kereskedelmi forgalomból kikerült művek

A gazdátlan művek felhasználásának problémái mellett az Európai Digitális Könyvtárnak a kereskedelmi forgalomban már nem kapható, ún. out-of-print művek felhasználásának nehézségeivel is meg kell birkóznia, mely pragmatikus megoldásokat az alcsoport javaslata szerint a már meglévő jogi keretbe lenne szükséges beilleszteni.

Ahogy az árva műveknél, itt is a fogalom meghatározása az elsődleges feladat, vagyis a kereskedelmi forgalomból kikerült műveken olyan alkotásokat kell érteni, amelyekről a jogosult úgy nyilatkozott, hogy kereskedelmi forgalomban az adott kiadás ne legyen kapható.

⁶¹ Unique agreement between Dutch libraries and right holders; <http://www.europeanfilmgateway.eu/news.php?area=Newsletter&pag=44>.

Nem tekinthető out-of-print alkotásnak az a mű, mely csupán elfogyott a könyvesboltok polcairól és a könyvesboltok készleteiből, vagy nyomtatott példányban nem áll rendelkezésre, de online formában hozzáférhető, vagy a jogok ugyan visszaszálltak magára a szerzőre, de a szerző közvetlenül, egy ügynökség vagy egy közös jogkezelő útján engedélyezi a mű felhasználását. A digitális könyvtár ügyében problémát okozhat, ha egy szerző vagy kiadó kivonja a forgalomból a művet, és az újabb kiadásnak így elvész a gazdasági jelentősége, ha a régi digitális formában hozzáférhető.⁶²

A kereskedelmi forgalomban már nem kapható művek digitalizációjához és hozzáférhetővé tételéhez szükséges szerzői jogok megszerzése jelentős költséggel járhat. A Bizottság azt is hangsúlyozza, hogy a szerzői jogok megszerzésénél fontos elem, hogy a jogokat a művek országhatáron túli elérhetővé tételére vonatkozóan is megszerezzék a könyvtárak. „Az a megközelítés, amely a digitalizált anyagok elérhetőségét csupán egy adott tagállam területére kívánja korlátozni, ellentétes az európai digitális könyvtár alap gondolatával.”⁶³

Megoldásként a szerzői jogi alcsoport két mintaszerződést alkotott meg, melyeknek szövege a végleges jelentés függelékében található, és több nyelvre is lefordították a még könnyebb alkalmazás érdekében. Az első szerződés minta a mű könyvtári, zárt, belső rendszerben való hozzáférhetővé tételt teszi lehetővé, a második szerződés minta pedig az online hozzáférhetővé tételt. A szerződéseknek természetesen azokra a jogokra kell vonatkozniuk, melyeket az adott tagállam nem biztosít kivételként a könyvtárak számára: ilyen lehet a törvény által megengedett digitalizáláson túlterjeszkedő többszörözési jog, a könyvtárak helyiségeiben történő (kivéve ha a tagállam erre a jogra nézve is bevezetett kivételt) és az online hozzáférhetővé tétel.

A szerződés minták szerint a könyvtár mindkét esetben egy kizárólagos felhasználást nem biztosító, másra át nem ruházható engedélyt kap a szerzőtől a felhasználásra. A könyvtárak számára az is fontos információ lehet, hogy egy adott mű felhasználására a szerző már más intézménynek adott-e ilyen engedélyt. A szerzőnek is fontos információ az, hogy a könyvtár hogyan használja fel művét, ennek alapján a szerző dönthet úgy is, hogy újra forgalomba helyezi a művet. A szerzőnek mindkét szerződés esetében lehetősége van az engedély bármely részének visszavonására, azonban ha ez az adott mű tekintetében az anyag több, mint tíz százalékát meghaladja, akkor a szerzőnek a könyvtár tényleges költségeit meg kell térítenie.

⁶² I. m. (30).

⁶³ A Bizottság Közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Kattintásnyira az európai kulturális örökségtől – A kulturális anyagok digitalizálása és online elérhetővé tétele, valamint a digitális megőrzés terén az Európai Unióban elért eredmények COM(2008) 513 végleges.

7. Adatbázisok és szerzői jogi információs központok

Mind a gazdátlan művek, mind pedig a kereskedelmi forgalomból kikerült művek esetében javasolja az alcsoport adatbázisok (*databases*) és információs központok (*Right Clearance Centres*) tagállami létrehozását, aminek majd a további szintje ezek összekapcsolhatósága lenne.

A gazdátlan művek esetében a szerzőkről, művekről információkat tartalmazó adatbázisok és azok összekapcsolása az ismeretlen szerző felderítésében lehet hasznára a felhasználónak. A nemzeti szinten létrehozandó „right clearance center”-ek pedig a felhasználó által lefolytatott gondos keresést követően egy meghatározott időre szóló engedélyt meghatározott díjért adhatnának a felhasználónak. Ezek a megadott engedélyek pedig az adatbázisokban lennének visszakereshetőek.

A kereskedelmi forgalomból kikerült művek tekintetében ezeknek az adatbázisoknak és központoknak a létrehozása szintén megkönnyítené ezen művek felhasználását. Ha a központok rendelkeznének a szerzőtől olyan felhatalmazással, amely lehetővé teszi engedély adását, akkor a felhasználó intézménynek nem kellene felkeresni a szerzőt, hanem ezúton jutna engedélyhez. Az adatbázisokból kikeresve a szükséges információt a könyvtárak könnyen ki tudnák deríteni, hogy melyik műről döntött úgy a szerzője, hogy kivonta a kereskedelmi forgalomból, mint ahogy azt is, hogy esetleg egy másik könyvtár kért-e már az adott műre például digitalizálásra engedélyt.⁶⁴

7.1. Az Arrow projekt

Az Európai Unió által kezdeményezett és finanszírozott, a Bizottság *eContentplus* Programjának részeként megvalósuló projektben Európa nemzeti könyvtárai, kiadói és közös jogkezelő szervezetei működnek együtt. A projekt célja, hogy azokat a felhasználókat, amelyek állományukat digitalizálni szeretnék, különböző információkkal lássák el a felhasználni kívánt művek szerzői jogi státuszáról, beleértve a jogtulajdonosok és a jogok tisztázását, a mű gazdátlan vagy forgalomból kikerült voltát is, így könnyebbé téve a szükséges engedélyek beszerzését. Ez az adatok kölcsönös cseréjét és átjárhatóságot követeli meg azoktól a szervezetektől, melyek bírnak ezen információk valamelyikével. A projekt azonban nem terjed ki az összes tagállamra, és az ARROW nem is lesz jogosult engedélyt kiadni a védett munkák elektronikus formába való másolására és terjesztésére.⁶⁵

⁶⁴ I. m. (30).

⁶⁵ <http://www.arrow-net.eu/>.

8. Záró gondolatok

A szerzői alkotások hordozta tudás és művészeti érték megőrzésére való törekvés már az alexandriai könyvtár létrejöttében is nagy szerepet játszott, hiszen „megalapítása mögött az a nagy jelentőségű – végső soron Arisztotelészig visszamenő – felismerés állt, hogy a mások által létrehozott-összegejtőtt tudás érték, és a tudományos kutatásnak a már ismert tényekből kell kiindulnia”. Az uralkodóknak az volt a szándékuk, hogy a világból mindenholnan összegyűjtsék a műveket, és lemásolják őket. Ennek érdekében előfordult, hogy az utasok csomagjaiból is elkobozták az értékesnek tűnő műveket a könyvtár számára.⁶⁶

Az Europeanával kapcsolatban láthattuk, hogy a módszer ugyan megváltozott, de a cél ugyanaz: a legfejlettebb technikákkal, vagyis egy kattintással elérhetővé tegyék és megőrizték Európa kulturális kincseit. Csak remélni tudjuk, hogy a mai világ módszere biztonságosabb és tartósabb, mint az elmúlt koroké.

Láthattuk, hogy a tagállami szerzői jogi szabályok megnehezítik ezt a folyamatot, de egyben garanciát is adnak a szerzőknek arra, hogy még a XXI. században is ösztönözve legyenek az alkotásra. Mert egy mindenki számára egy kattintással hozzáférhető, egész Európát átfogó könyvtári állomány a szerzők számára is rejthet különféle veszélyeket.

Ezért fontos olyan új megoldások, jogintézmények felépítése, amelyek nem borítják fel az egyensúlyt a digitális könyvtárak és a szerzői jogi jogosultak közt. Figyelemmel kell lenni azonban arra, hogy a jogalkotók és a jogalkalmazók a könyvtárakat minden esetben speciális felhasználóként kezeljék tömeges felhasználási igényeikre tekintettel.

⁶⁶ Figler Krisztina, *Hasznos Andrea: Az alexandriai könyvtár*; <http://www2.szepmuveszeti.hu/hyperion/lexikon.php?id=216>.